

JUCĂTORI STRATEGICI ȘI PIONI GEOPOLITICI ÎN REGIUNEA DUNĂRII DE JOS. ISTORIE ȘI ACTUALITATE

*Prof. univ. dr. Hab. Constantin HLIHOR**

Introducere

Dunărea a jucat un rol deosebit în istoria popoarelor pe teritoriul cărora curge spre Marea Neagră. Uneori a fost graniță între marile imperii, dar ce cele mai multe ori fluviul a fost o dinamică și vitală autostradă comercială între națiuni. Dunărea este o sursă importantă de apă potabilă și hidroenergie. Este exploatată pentru energie hidroelectrică, în special de-a lungul izvoarelor. Orașele de-a lungul malurilor sale includ capitalele unor state - Budapesta (Ungaria), Viena (Austria) și Belgradul (Serbia) - care au depins de Dunăre pentru dezvoltarea lor economică. A fost mult timp sursă de inspirație pentru muzicieni deveniți în timp celebri. Dunărea a fost însă și arealul unor rivalități geopolitice dintre marile puteri și teatru de operațiuni ale unor războaie devastatoare. Aceste aspecte au preocupat istoricii și diplomații deopotrivă în ultimii 200 de ani. Cercetările, studiile și lucrările publicate stau în istoriografia modernă și contemporană sub semnul unor așa zise *chestiuni*. Chestiunea Dunării a revenit în atenția analiștilor politici, a geostrategilor și a elitei politice mai ales după izbucnirea războiului din Ucraina, datorită accentuării mediului de insecuritate din regiunea Mării Negre. Creșterea interesului Chinei pentru această regiune, ca și dorința Moscovei de a deveni principalul jucător strategic au determinat Senatul american să adopte o lege prin care se autorizează elaborarea unei strategii de securitate pentru această zonă. Statele Unite sunt profund interesate de provocările legate de securitatea alimentară care decurge din blocarea de către Rusia a porturilor Ucrainei din Marea Neagră și Marea Azov.¹ Din această perspectivă, importanța geostrategică a Dunării de Jos devine crucială pentru evoluțiile geopolitice și geostrategice din zona lărgită a Mării Negre. Peisajul geopolitic din această parte a lumii este profund divizat, pe de o parte, de jocurile și rivalitățile geostrategice ale SUA, UE și China, Federația Rusă, Turcia, pe de alta. În sîajul acestor „blocuri” rivale s-au aliniat pionii geopolitici ai zonei: Serbia, Croația, Bulgaria, România, R. Moldova și Ucraina. Această polarizare nu este o noutate. În ultimul secol și jumătate rivalitatea dintre jucătorii strategici ai Mării Negre și

* Universitatea din București.

¹ S.804 - *Black Sea Security Act of 2023*, online <https://www.congress.gov/bill/118th-congress/senate-bill/804/text> accesat la 13 august 2023.

implicit ai Dunării s-a manifestat și pentru obținerea predominanței în acest spațiu geopolitic. Dunărea și bazinul ei, în sensul cel mai larg, au concentrat, într-o rețea densă, evoluții care au influențat marea scenă a politicii internaționale. Este și motivul pentru care interesul istoricilor și al analiștilor pentru studierea chestiunilor conexe problematicii dunărene a fost mai mare sau mai scăzut în funcție de fiecare schimbare a conjuncturilor internaționale care au afectat zona și țările riverane fluviului. În acest studiu ne vom opri asupra a două momente de profundă și relativ durabilă schimbare - anii 1948 și 2022 - în încercarea de a evalua, cu mijloacele istoricului, dar și cu instrumentele geopoliticii, cum s-a manifestat relația jucător geostrategic - pion geopolitic în primii ani ai Războiului Rece și care sunt schimbările intervenite după agresiunea rusă asupra Ucrainei pentru regimul navigației pe Dunăre și prezervarea intereselor naționale ale țărilor riverane la Dunărea de Jos. La jumătatea secolului trecut, Uniunea Sovietică/Rusia, printr-o politică de agresiune și dictat, a reușit să devină un stat riveran Dunării și să-și consolideze poziția la începutul Războiului Rece. După prăbușirea URSS, apar două noi state cu statut de țară riverană la Dunăre - Republica Moldova și Ucraina - iar Rusia pierde complet acest drept. Rusia nu se poate considera acum o țară riverană, deși apropierea sa de Delta Dunării și interesele sale într-o rută de navigație către Europa de Vest o fac o țară cu interese puternice în politicile dunărene.

1. Rivalități geopolitice și interes național în regiunea Dunării în prima jumătate a secolului al XX-lea

Dunărea a dobândit regimul unui fluviu internațional încă de la mijlocul secolului al XIX-lea, regim modificat succesiv, în funcție de jocurile de putere și de interesul marilor imperii în momente cheie ale istoriei europene și mondiale.² Elita politică a României a conștientizat importanța geopolitică a Dunării de Jos ca fiind unul dintre pilonii care au stat la baza afirmării sale internaționale. La Congresul de Pace de la Berlin (1878), ministrul de externe Mihail Kogălniceanu cerea ca România „pe baza titlurilor ei seculare, să reentre în posesiunea Insulelor și a Gurilor Dunării, inclusiv a Insulei Șerpilor”, restabilindu-se, astfel, „dispozițiunile originare prin care marile puteri încredințaseră Principatelor Române”, la

² Cătălin Turliuc, *Dunărea, în perioada postbelică: implicații istorice și strategice*, in „Lumina de duminică”, Nr.17 (131), serie națională, 27 aprilie, 2008, online <https://ziarulumina.ro/amp/dunarea-in-perioada-postbelica-implicatii-istorice-si-strategice-58738.html> accesat la 13 august 2023.

1856, „paza libertății părții de jos a marelui fluviu”³. Interesele geopolitice ale Imperiului Țarist de a fi prezent ca actor strategic la Gurile Dunării au fost admise de celelalte mari puteri. Pe seama „statelor mici”, cum s-a văzut când a fost „discutat” cazul României, sau a unor „chestiuni de interes local ori zonal”, marile puteri s-au pus relativ lesne de acord⁴. În mesajul rostit la deschiderea Corpurilor Legiuitoare, din 15/27 noiembrie 1881, Regele Carol I afirma că „De libertatea Dunării au fost și sunt strâns legate destinele României; de aceea și Românii au fost în toate împrejurările recunoscători acelor care au contribuit la emanciparea acestui mare râu de orice preponderanță exclusivă”, iar aceste „simțiminte” erau „izvorite din convingerea adâncă ce au că libertatea Dunării este o condițiune esențială pentru propășirea politică și economică a țării”⁵. Regele Carol I milita în același timp pentru respectarea drepturilor statelor mici și mijlocii/ale pionilor geopolitici în fața jucătorilor strategici, având „această credință: ne impune astăzi datoria de a nu consimți la combinațiuni care ar avea de efect ca navigațiunea de la Porțile-de-fer la Galați să rămână sub acțiunea preponderentă a unei singure Puteri. Nu voim a aduce nicio vătămare altora; însă voim, siliți suntem a voi, libertatea absolută a Dunării, cel puțin în apele noastre și suntem gata a face în prezent și în viitor toate sacrificiile pentru a asigura în toate privințele înlesnirea - deplină a navigațiunii”⁶. Pentru îndeplinirea acestui deziderat politic la Dunărea de Jos, România a colaborat activ cu Bulgaria și Serbia în multe momente, până la Primul Război Mondial.⁷

Intrarea României în Primul Război Mondial, în august 1916, a pus capăt unei lungi perioade de pace și prosperitate pentru Dunărea de Jos, de-a lungul căreia transportul maritim era guvernat de Comisia Europeană a Dunării. Cu un statut juridic internațional extraordinar, înscris în Tratatul de pace de la Paris (1856) și Berlin (1878) și în alte documente convenite în cadrul Alianței Puterilor Europei din 1858, 1866, 1871 și 1883, Comisia Dunării a asigurat un regim de securitate pentru transportul maritim

³ Gheorghe Cliveti, *Congresul de la Berlin și problema recunoașterii independenței României*, Conferința „Reconstituiri istorice: Civilizație, valori, paradigme, personalități”, Chișinău, Moldova, 6 noiembrie 2018, p.97, online https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/81-108.pdf accesat la 13 august 2023.

⁴ *Ibidem*, p. 99. Regele Carol I.

⁵ *Cuvîntările Regelui Carol I*, vol.I, 1866-1886, ediție îngrijită de Constantin C. Giurescu, Fundația pentru Literatură și Artă ”Regele Carol II” 1939, p. 376.

⁶ *Ibidem*.

⁷ A se vedea pe larg, Constantin Ardeleanu, *Comisia Europeană a Dunării, 1856-1948*, Koninklijke Brill NV, Leiden, Țările de Jos, 2020, pp. 228–266.

internațional de-a lungul Dunării⁸. După încheierea Primei Conflagrații Mondiale, statutul Dunării a fost discutat la Congresul de Pace de la Paris, în cadrul Tratatului de la Versailles cu Germania. S-a păstrat Comisia ca organ instituțional care urma să reglementeze transportul maritim de-a lungul Dunării de Jos, iar pentru tronsonul Brăila-Ulm urma să fie decis ulterior statutul politic și juridic al Dunării de o Comisie Internațională a Dunării printr-o conferință specială. Față de această situație, primul ministru Ion I. C. Brătianu adresa, la data de 26 iunie, un memoriu Consiliului Suprem privind situația României, în condițiile în care gestionarea Dunării revenea Marilor Puteri învingătoare. Cerea ca sistemul de navigație de la gurile Dunării să fie același ca înainte de război și să-i fie returnate României navele capturate de inamici și duse în apele lor teritoriale. De asemenea, Brătianu cerea ca misiunile militare franceze, britanice și americane de pe Dunăre să se limiteze la aprovizionarea armatelor aliate. Justifica de ce reprezentanții Cehoslovaciei, Regatului Serbiei-Croației-Sloveniei și ai României trebuie să fie incluși în Comisia Internațională a Dunării⁹. Cererile României au fost, în marea lor majoritate, ignorate, iar soluțiile la care s-a ajuns la Paris, în 1919 - 1921, au fost departe de așteptările țărilor mici și mijlocii riverane la Dunăre. Avea să fie începutul unei lungi perioade în care statutul Dunării a devenit obiect în realinierea geopolitică a Dunării de Jos la interesele marilor puteri care au dominat balanța forțelor până în primii ani postbelici. Fără a fi state riverane, Marea Britanie, Franța și Italia erau reprezentate în cele două comisii. Comisia Europeană a Dunării era percepută de România și de elitele ei ca un instrument de știrbire a suveranității naționale, așa cum era ea structurată atunci de normele dreptului intern și internațional. Aranjamentul de la Sinaia (18 august 1938) și Acordul de la București (1 martie 1939) au dus la o „naționalizare” parțială a Comisiei Europene a Dunării, nu fără intervenția și beneficiul, inegal, al marilor puteri europene ale timpului (Germania, Italia, Marea Britanie și Franța)¹⁰.

Pe timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Dunărea a fost sub controlul celui de-al Treilea Reich, prin transformarea Ungariei și a României în pionii săi geopolitici și prin ocuparea Austriei și apoi a

⁸ *Ibidem*, p. 308.

⁹ Dr. Alexandru Ghișa, *Romania and the System of Treaties of Versailles*, în „Pulsul Geostrategic”, online <https://www.pulsulgeostrategic.ro/en/materiale/material/196> accesat la 13 august 2023.

¹⁰ Cătălin Turliuc, *op.cit.*, în *loc. cit.*

Iugoslaviei¹¹. Sfârșitul conflictului mondial a deschis o nouă etapă în problema Dunării și a statutului ei internațional. Sovieticii și-au pregătit cu minuțiozitate calea afirmării ca unul dintre factorii geopolitici decisivi în chestiunea Dunării. Încă din februarie 1945 au intrat în posesia arhivelor Comisiei Europene a Dunării, pentru ca, o lună mai târziu, să-și trimită propriii funcționari să îndeplinească misiuni anterior gestionate de Comisie, și aceasta fără să înștiințeze celelalte părți interesate¹². În iulie 1945, au circulat studii și propuneri în Departamentul de Stat, pentru a fi prezentate la Conferința de la Potsdam¹³. Un astfel de plan pleda pentru restabilirea caracterului internațional al Dunării. O nouă „autoritate” permanentă ar fi trebuit să protejeze acest lucru și să ajute la îmbunătățirea navigației pe râu. Scheme similare de internaționalizare au fost discutate pentru alte râuri europene, precum Rinul și Elba. Aceste idei au fost aduse în discuție de președintele Truman, fără ca acestea să constituie un punct aparte în negocieri¹⁴. După încheierea acordului de procentaj al sferelor de influență cu Marea Britanie, sovieticii nu mai erau dispuși să negocieze poziția Moscovei în reglementarea problemelor privind libera circulație pe Dunăre. *„În septembrie 1945 vaselor franceze și britanice li s-a interzis accesul pe Dunărea controlată de sovietici și, în primăvara lui 1946, doar vasele sovietice și cele ale riveranilor au avut dreptul de navigație pe fluviu. Mai mult, în februarie 1946 a fost instituită o nouă administrație româno-iugoslavă la Porțile de Fier, controlată de un ofițer de legătură sovietic, iar poliția fluvială a încăput pe mâna aceluiași stăpân sovietic”*¹⁵.

După sfârșitul războiului, chestiunea Dunării a fost din nou ridicată în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, din 1946-1947. În principal s-a avut în vedere negocierea unei clauze care exprima acceptarea principiului liberei navigații pe cea mai mare cale navigabilă europeană în tratatele de pace cu fostele state inamice riverane acestui fluviu. După lungi și aprige dispute, *„Conferința a votat cu o majoritate de două treimi pentru*

¹¹ George L. Garrigues, *The European Commission of the Danube: An Historical Survey*, Division of Social Sciences, College of Letters and Science, University of California, Riverside, 1957, pp. 41–45.

¹² Cătălin Turliuc, *op.cit.*, în *loc. cit.*

¹³ Vincent Lagendijk, *Divided Development: Post-War Ideas on River Utilisation and their Influence on the Development of the Danube*, in „The International History Review”, vol. 37, no.1, 2015, p. 84.

¹⁴ Barton J. Bernstein, *Truman at Potsdam: His Secret Diary*, in „Foreign Service Journal”, July/August 1980, p. 29, online <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB162/38.pdf> accesat la 13 august 2023; Dr. Anil Kumar Singh, *International Regimes and World Order*, K K Publications, New Delhi, 2014, p. 110.

¹⁵ Cătălin Turliuc, *op.cit.*, în *loc. cit.*

inclusiunea în tratatele corespunzătoare a unei declarații a principiului important al liberei navigații”¹⁶. Pentru a impune acest principiu general în practica diplomatică, Consiliul Miniștrilor de Externe a convenit să convoace o conferință în termen de șase luni la care vor participa Statele Unite, Marea Britanie, Uniunea Sovietică și Franța, precum și țările din bazinul Dunării, în scopul stabilirii unui regim internațional fluviului. Numai că Statele Unite aveau în acel moment puțin interes direct pentru Dunăre. Marea preocupare a Statelor Unite a fost să facă tot ce a putut pentru a elimina barierele artificiale și practicile discriminatorii din reglementările comerciale naționale și mai ales de a limita expansiunii hegemoniei sovietice spre vestul continentului european. În aceste condiții URSS devine principala hegemon al regiunii dunărene¹⁷ și își consolida controlul asupra Gurilor Dunării. Această realitate a fost consfințită prin Convenția de la Belgrad privind regimul internațional al fluviului.

Ordinea internațională creată de Convenția de la Belgrad din 18 august 1948 a oficializat statutul de forță dominantă în afacerile dunărene ale Uniunii Sovietice, cu toate încercările făcute de Austria și Iugoslavia de a împiedica acest lucru. Convenția de la Belgrad a modificat structura și rolul Comisiei Dunării dându-i puteri cvasi-legislative în administrarea navigației și inspecția fluvială. Convenția nu mai permitea statutul de membru decât țărilor riverane¹⁸, devenite simpli pioni pe tabla de șah a intereselor dunărene ale Uniunii Sovietice. Relevant din acest punct de vedere este cazul României care n-a avut nici o reacție față de abuzul Moscovei de a scoate de sub regimul internațional brațul Chilia, încât accesul din Marea Neagră în brațul Chilia, precum și în porțiunea unde frontiera părăsește

¹⁶ COMPLETION OF TEXTS OF TREATIES OF PEACE WITH ITALY, ROMANIA, BULGARIA, HUNGARY, AND FINLAND, THIRD MEETING OF THE COUNCIL OF FOREIGN MINISTERS, NEW YORK CITY, NOVEMBER 4 TO DECEMBER 12, 1946, in *A Decade of American Foreign Policy 1941-1949. Third Meeting of the Council of Foreign Ministers*, New York, online https://avalon.law.yale.edu/20th_century/decade22.asp accesat la 14 august 2023.

¹⁷ A se vedea și Silvia Ioniță, *Relațiile româno-iugoslave de la conflict la cooperare (1945-1956)*, Centrul tehnic-editorial al armatei, București, 2020; Arthur Tuluș, *The Tito-Stalin Conflict and its Political Consequences over the International Regime of the Danube River*, în „Acta Universitatis Danubius. Relationes Internationales”, Vol 8, No 1 (2015), pp. 25-36; ; Mircea Chirițoiu, *România și Iugoslavia în balanța războiului rece*, Editura Demiurg, Iași, 2005; Nicholas Spulber, *The Danube-Black Sea Canal and the Russian Control over the Danube*, în „Economic Geography” vol. 30, no. 3, 1954, pp. 236-245.

¹⁸ Joanne Linnerooth-Bayer, Susan Murcott, *The Danube River Basin: International Cooperation or Sustainable Development*, în „Natural Resources Journal”, vol, 36, Summer 1996, p. 534.

canalul navigabil, urmând canalele secundare, se putea face doar cu permisiunea sovieticilor.

A urmat anexarea unor teritorii românești în Delta Dunării și a Insulei Șerpilor ca urmare a faptului că la Conferința de Pace de la Paris din 1946-1947 traseul frontierei n-a fost precis delimitat¹⁹. Odată cu semnarea, la 3 februarie 1948, a Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală cu URSS, a mai fost încheiat, la 4 februarie, un „*Protocol referitor la precizarea parcursului liniei frontierei de stat între R.P. România și URSS*”, în care se prevedea cedarea către Uniunea Sovietică a cinci insule de pe brațul Chilia al Dunării.²⁰ Tot atunci s-a decis ca „*Insula Șerpilor, situată în Marea Neagră, la răsărit de gurile Dunării, intră în cadrul URSS*.”²¹ La 23 mai 1948, N.P. Șutov, prim-secretar de Ambasadă, în calitate de reprezentant al Ministerului Afacerilor Străine al URSS, și Eduard Mezincescu, ministru plenipotențiar, în calitate de reprezentant al Ministerului Afacerilor Străine a R.P. Române, în virtutea și în executarea Protocolului sovieto-român, semnat la Moscova la 4 februarie 1948, au încheiat un proces-verbal prin care se „înapoia” această insulă Uniunii Sovietice de către Republica Populară Română. Fără nici o acoperire juridică sau legitimare istorică, formularea din 4 februarie 1948, „*intră în cadrul U.R.S.S.*”, era înlocuită cu „a fost înapoiată Uniunii Sovietice”. Reflecta perfect o relație jucător strategic-pion geopolitic în regiunea Dunării de Jos! În acest spirit se exprima și premierul Petru Groza: „*Pierderea acestor insule va însemna doar scăderea [producției] de icre negre. Există însă pericolul colmatării Canalului Sulina al Dunării, ceea ce înseamnă ca România să fie ruptă de Marea Neagră [subl. n.]. Colmatarea însă a prieteniei dintre România și U.R.S.S. reprezintă un pericol și mai mare. Poporul român este interesat în primul rând în menținerea acestei prietenii*”²². Nu credem că Petru Groza s-a manifestat ca un naiv politic în fața liderilor sovietici atunci când le spunea acestora că o bună „colaborare cu U.R.S.S. va compensa însutit pierderea insulelor”, deoarece ca om politic înțelegea foarte bine interesul sovieticilor: „*Uniunea Sovietică are nevoie de aceste insule, pentru a avea posibilitatea de a ține sub control*

¹⁹ Ion Agrigoroaiei, *Frontiera sovieto-română fixată în 1944-1947 în conformitate cu așa-zisul acord din 28 iunie 1940*, în „Zargidava. Revistă de istorie”, vol. XI, Bacău, 2012, pp. 202-203.

²⁰ Dan Cătănuș, Vasile Buga, *Dej, față-n față cu Stalin. Stenogramele întâlnirilor dintre cei doi*, în „Historia”, online <https://historia.ro/> accesat la 14 august 2023.

²¹ Dominuț Pădurean, „*Insula Șerpilor*”, Editura Muntenia, Constanța, 2004, pp. 347-349.

²² Apud, Dan Cătănuș, Vasile Buga, *Dej, față-n față cu Stalin. Stenogramele întâlnirilor dintre cei doi*, în „Historia”, online <https://historia.ro/>

toate gurile Dunării. Un asemenea control realizat de către o putere prietenă, așa cum este U.R.S.S., nu numai că nu va stânjeni România, dar poate să-i fie doar folositor”²³.

În calitate de jucător strategic în regiunea Dunării de Jos, Stalin era interesat atât din punct de vedere economic, cât și militar ca pe teritoriul României cursul de apă al fluviului Dunărea să fie scurtat. Astfel se explică de ce i-a sugerat liderului comunist român Gheorghe Gheorghiu-Dej încă de la începutul lunii februarie 1947 construcția Canalului Dunăre-Marea Neagră²⁴. Propunerea de a se realiza acest obiectiv a revenit pe agenda guvernului de la București tot la sugestia sovieticilor și în prima ședință a CAER, desfășurată în ianuarie 1949²⁵. Faptul că propunerea de construire a unui canal venea de la Moscova o știau și serviciile secrete americane. Într-un document din epocă al CIA, care relatează informații culese din surse românești, se arată: „Acest lucru arată foarte clar că construcția Canalului Dunăre-Marea Neagră este un plan sovietic conceput pentru a satisface strategia generală sovietică (...) Vigilența sovietică continuă asupra întregului proiect de canal evidențiază foarte clar scopul militar al canalului, care este pătrunderea rapidă sovietică în inima Balcanilor în caz de război”²⁶. Acest proiect cerut de sovietici n-a putut să fie dus la bun sfârșit, însă ideea realizării Canalului a persistat în gândirea oamenilor politici și a inginerilor români, astfel încât, la începutul anilor '70, s-a reluat proiectul, cu o nouă concepție și la ordinele unui nou conducător, Nicolae Ceaușescu, care nu mai juca rolul de pion geopolitic al Moscovei în ceea ce privește strategia Dunării de Jos. Emanciparea pionilor geopolitici din regiunea Dunării de Jos a început cu politica lui I.B. Tito de desprindere de sub hegemonia sovietică și cu revoluția anticomunistă maghiară, din 1956, și a fost continuată de liderii comuniști de la București.

2. Rivalitate geopolitică și cooperare la Dunărea de Jos după încheierea Războiului Rece

Ultimul deceniu al secolului al XX-lea a adus modificări de substanță în peisajul geopolitic al bazinului Dunării în general, dar mai cu seamă pe cursul său inferior. În acest context, a crescut importanța strategică a Dunării și a gurilor sale în legătură cu Marea Neagră, Marea Adriatică și

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Vincent Lagendijk, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 87.

²⁶ GENERAL CONDITIONS AT DANUBE-BLACK SEA CANAL PROJECT, General CIA Records, online <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp80-00809a000700110330-1> accesat la 14 august 2023.

Marea Mediterană, prin strâmtorile Bosfor și Dardanele, și, astfel, la accesul liber la mările libere ale planetei și comerțul mondial²⁷. Dezintegrarea Uniunii Sovietice a condus la mărirea numărului de actori riverani pe acest segment prin adăugarea a două țări apărute pe ruinele fostului Imperiu Sovietic: Moldova și Ucraina. Rusia, care în multe privințe a moștenit/preluat tradițiile imperiale ale fostei URSS, a pierdut statutul de țară riverană, însă apropierea sa de Delta Dunării și interesele sale geostrategice în această regiune o determină să fie tot mai implicată în politicile dunărene. Pe de altă parte, apariția UE ca actor cu vocație politică, nu numai economică, pe scena continentului european și voința fostelor state de integrare europeană au condus Bruxelles-ul să se implice activ în geopolitica și geostrategia Dunării. Cel mai internaționalizat bazin fluvial din lume este acum în mare parte un spațiu al Uniunii Europene, ceea ce a făcut necesară elaborarea unei Strategii a UE pentru regiunea dunăreană²⁸. Din această perspectivă, UE a devenit, alături de NATO²⁹, un actor cheie în regiunea Dunării de Jos. După izbucnirea războiului, în februarie 2022, porturile, canalele navigabile și porturile de la Dunărea de Jos au un rol crucial în transportul de cereale și alte materiale din și spre Ucraina. În această situație, Turcia joacă pe eșichierul geopolitic un rol de diplomatie balama, devenind, fără să fie riveran, un actor important în problemele dunărene³⁰. În ultimul deceniu al secolului al XXI-lea, China se manifestă ca un alt actor cu vocație de jucător strategic în regiune. Interesul geopolitic manifestat de China în această parte a lumii este dictat de proiecția viitoarei arhitecturi de securitate și a ordinii internaționale care o legă de Rusia prin multe interese comune. Poate cel mai important este prevenirea pătrunderii ulterioare a SUA și a NATO în adâncul Eurasiei. Legarea *Noului Drum al Mătăsii* de magistrala geopolitică și geostrategică a Dunării va consolida

²⁷ Colonel (N) Lucian Grigorescu, *The Strategic Importance of the Danube in the Context of a Future Romanian Maritime Security Strategy for the Black Sea*, în „Romanian Military Thinking”, no. 2/2023, p. 102.

²⁸ A se vedea și Andreea Mădălina Cimpoeșu, *Strategia Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării – o cale subutilizată*, în „Polis. Journal of Political Science”, vol. 4, no. 30, 2020, pp. 179-190; Sorin Ioniță, Ana Otilia Nuțu, *Revitalizarea Strategiei Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării: între priorități politice și interese economice*, Institutul European din România, București, 2019; Adam Varga, *Realizarea Strategiei Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării: Șanse și provocări din perspectiva României (O viziune externă)* în „IMPACT STRATEGIC” nr. 2/2012, pp. 98-104.

²⁹ A se vedea pe larg, Colonel (N) Lucian Grigorescu, *op.cit.*, în *loc.cit.*, pp. 96-115.

³⁰ Elisabeth Braw, *The Danube Won't Solve Ukraine's Grain Problems*, în *Defence One*, July 15, 2022 <https://www.defenseone.com/ideas/2022/07/danube-wont-solve-ukraines-grain-problems/374508/> accesat la 15 august 2023.

poziția chineză în această direcție, îmbunătățindu-și astfel posibilitatea de a conexe interesele sale europene cu zonele învecinate (Orientul Apropiat și Mijlociu, Asia Centrală și Africa de Nord și Nord-Est)³¹. Pătrunderea Chinei pe piața europeană, în primul rând, în cea a UE, este un factor foarte important, unde regiunea Dunării poate avea o mare importanță.

La acești jucători strategici cu interese mai mari sau mai mici în regiunea Dunării inferioare s-au aliniat pentru a-și apăra interesele naționale statele mici și mijlocii, percepute de analiști ca fiind pionii geopolitici. Când interesele geopolitice ale jucătorilor strategici au putut fi stabilite în zonă prin aranjamente diplomatice și negocieri în care a predominat jocul de sumă nulă, relațiile dintre pionii geopolitici s-au circumscris politicilor de cooperare și bună vecinătate, chiar dacă unele probleme legate de frontieră și spații generate de jocurile geopolitice ale trecutului istoric mai îndepărtat sau mai apropiat mai persistau. Ilustrativ, din această perspectivă, sunt, pe de o parte, raporturile noului stat ucrainean născut în granițele fixate de conducerea fostului Imperiu Sovietic, cu Polonia și România, iar, pe de alta, cu Federația Rusă, care se reclamă moștenitoarea de drept a URSS. Atât Polonia, cât și România și-au redefinit politica externă în primii ani post Război Rece și au declarat integrarea în structurile Euro-Atlantice obiectiv prioritar, iar acest lucru a însemnat adoptarea standardelor după care funcționau atât NATO, cât și UE.

Pentru ambele state, adoptarea standardelor europene presupunea o altfel de politică externă cu vecinii în problema frontierelor rezultate în Europa, după cel de-al Doilea Război Mondial și consfințite prin Conferința de la Helsinki (1975). Elita poloneză a acționat în așa fel ca problemele teritoriale cu vecinii să nu constituie „*argumente împotriva includerii Poloniei în aceste instituții și a căutat să prevină astfel de dificultăți, prin aranjarea cât mai rapidă a relațiilor*”³². Tratatul de bază dintre cele două țări, semnat în 1992, a ocolit disensiunile istorice dintre cele două țări. Apreciind sprijinul polonez pentru independența Ucrainei și sperând că un tratat cu Polonia ar putea ajuta Ucraina să se alăture Europei, activiștii ucraineni au tratat problemele istorice ca fiind mai puțin importante decât securitatea actuală a statului lor. Președintele ucrainean Leonid Kravchuk a afirmat că „*Polonia este drumul Ucrainei către Europa și a făcut din*

³¹ Dragan Petrović, Nataša Tomić-Petrović, *Geopolitical Aspect of the New Silk Road*, în Duško Dimitrijević, ed., *Danube and the New Silk Road*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2016 p. 116.

³² Timothy Snyder, *Reconstruction of Nations: Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569 – 1999*, Yale University Press, New Haven & London, 2003, p. 257.

Polonia un partener mai important pentru Ucraina decât Rusia.”³³. La rândul său, președintele polonez Lech Walesa a remarcat, într-un limbaj mai subtil decât președintele Kravchuk, că „tratatul este important pentru terți”³⁴, ceea ce avea să se dovedească a fi adevărat, cel puțin în privința României. Astfel că, deși pentru scurte momente tratamentul minorității poloneze din statele succesoare Uniunii Sovietice a fost în atenția opiniei publice și a politicii interne poloneze, din punct de vedere diplomatic acesta a fost, în mod constant, o prioritate mai mică în politica externă decât integrarea euro-atlantică.

Normalizarea relațiilor dintre România și Ucraina a demarat și s-a desfășurat mai anevoios, dar a stat sub aceeași zodie a integrării euro-atlantice. La 2 iunie 1997, a fost semnat, la Constanța, *Tratatul cu privire la relațiile de bună vecinătate și cooperare dintre România și Ucraina*, prin care România a recunoscut oficial că nordul Bucovinei, sudul Basarabiei și Ținutul Herța - dar și Insula Șerpilor! - sunt teritorii aparținând statului ucrainean. Tratatul mai conținea și un *Acord* conex Tratatului politic de bază. Acest ultim document prevedea obligația părților de a începe negocieri în vederea încheierii unui Tratat privind regimul frontierei de stat și a unui *Acord* pentru delimitarea platoului continental și a zonelor economice exclusive ale României și ale Ucrainei în Marea Neagră³⁵. La 17 iunie 2003, s-a semnat la Cernăuți *Tratatul privind regimul frontierei de stat*, fără să se fi rezolvat și situația apelor aferente platoului continental al Insulei Șerpilor și zonelor economice exclusive. Problema a rămas o vreme în litigiu între cele două țări, fiecare încercând să demonstreze că dreptatea este de partea sa. Ucrainenii ca să demonstreze că Insula Șerpilor are dreptul la platou continental și zonă economică exclusivă (12.000 mile maritime) nu doar la ape teritoriale, „au încercat între 2001 și 2008 să construiască artificial pe insulă un oraș, o bancă, săli de cinematografe, spital, fapt ce a provocat iritare, dar și ilaritate la București”³⁶. Arealul maritim conține petrol și

³³ *Ibidem*, p. 264.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ Dr. Șerban Filip Cioculescu, *De la neîncredere și teamă la cooperare și parteneriat. România și Ucraina după Euromaidan și anexarea Crimeei de către Rusia*, în „Monitor Strategic”, no. 1-2/2015, p. 18; Liviu Dumitru, *Practica României cu privire la delimitarea și demarcarea frontierelor terestre și a spațiilor maritime*, în „Revistă științifico-practică” Nr. 1, Institutul de Relații Internaționale din Moldova, p. 35, online https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Practica%20Romaniei%20cu%20privire%20la%20delimitarea%20si%20demarcarea%20frontierelor%20terestre%20si%20a%20spatiilor%20maritime.pdf accesat la 15 august 2023.

³⁶ Dr. Șerban Filip Cioculescu, *De la neîncredere și teamă la cooperare și parteneriat...* p. 18.

gaze, așadar interesul celor două țări a fost unul semnificativ, iar disputa va fi tranșată de Curtea Internațională de Justiție care va considera insula o simplă stâncă nelocuită³⁷ și va da câștig de cauză statului român. Acest fapt i-a determinat pe unii istorici ucrainieni să aprecieze că „*relațiile bilaterale dintre Ucraina și România s-au dezvoltat ambiguu. Au fost perioade de suișuri și coborâșuri în activitatea relațională, reconciliere, stagnare și înstrăinare. Și astăzi, relațiile ucraineano-române continuă să rămână complicate. Principalele zone de conflict dintre Ucraina și România sunt, în primul rând, problema ordinii juridice internaționale și, în al doilea rând, poziția României cu privire la dezvoltarea teritoriilor interne ucrainene*”³⁸.

Proiectul ucrainean privind canalul de navigație în apă adâncă Dunăre-Marea Neagră („Proiectul Canalului Bystroe”) este una dintre disputele pe agenda relațiilor bilaterale dintre Ucraina și România de peste un deceniu, deoarece interesele naționale în această privință sunt puternic divergente. Construcția canalului a început în 2004; a fost dat în exploatare în decembrie 2008. La sfârșitul anului 2022 și în primele luni ale anului următor, Ucraina a continuat lucrările de adâncire a canalului pe întreaga sa lungime de 10 km pentru a putea să fie navigabil pentru navele de mare tonaj. Extinderea canalelor maritime ale Deltei Dunării este crucială pentru guvernul de la Kiev pentru a depăși blocada impusă de Moscova asupra porturilor maritime ucrainiene³⁹. „*Operațiunea militară specială pentru demilitarizarea și denazificarea Ucrainei*”, așa cum a numit Vladimir Putin invadarea Ucrainei, a dus la blocarea părții de nord a Mării Negre și la transformarea Mării Azov într-un „lac rusesc”. Mai mult, liniile de navigație dintre sudul și nordul Mării Negre au fost redesenate, atât din cauza conflictului și a pericolului minelor, cât și din cauza embargoului impus Rusiei. Situația tensionată din nordul Mării Negre a avut consecințe inevitabile și pentru fluviul Dunărea⁴⁰, care a preluat o mare parte din transportul cerealelor ucrainene spre destinații din Europa și Africa. Aceste mutații geostrategice aduc mari costuri părții române, atât din punct de

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Vitaliy Andreyko, *Ukrayins'ko-rumuns'ki vidnosyny v konteksti nabuttya rumuniyeyu chlenstva v Yevropeys'komu Soyuzi*, in Diana Kinces, coord., *Relații româno - ucrainene. Istorie și contemporaneitate*. Румунсько - українські відносини. Історія і сучасність. Romanian - Ukrainian Relationship. History and Contemporaneity, Editura Muzeului Sătmărean Satu Mare, 2015, online <http://www.muzeusm.ro/carti2015/relatiitoatepaginile.pdf> accesat la 15 august 2023.

³⁹ Stephen McGrath, *Romania's Danube dispute with Ukraine sparks Russian propaganda claims*, in „Financial Times”, March 9 2023, online <https://www.ft.com/content/c981b929-3955-443c-8ca2-4ac473c3933d> accesat la 16 august 2023.

⁴⁰ Colonel (N) Lucian Grigorescu, *op.cit.*, în *loc.cit.*, p. 109.

vedere al cheltuielilor pentru protejarea mediului în Deltă, cât și pierderi importante de ordin economic și comercial. Ucraina și România sunt doi „pioni geopolitici” aliniați la aceiași jucători geostrategici și în această dispută va avea câștig de cauză cel care va avea o „trecere” mai mare la aceștia. Agresiunea Rusă asupra Ucrainei a pus acest actor într-o poziție net avantajoasă în raport cu România. Când media românești au încercat să aducă în atenția opiniei publice unele aspecte legate de Canalul Bystroe care aduc atingere intereselor României, ambasada Ucrainei la București a reacționat și a pus presiune pe autoritățile române, atrăgând atenția „*să nu se joace cu propaganda rusă*”.⁴¹ Importanța geostrategică a Dunării de Jos va crește în viitorul apropiat. Infrastructura portuară este foarte limitată pe Dunăre, dar este crucială pentru exporturile de cereale ucrainiene. Depinde de capacitatea de negociere a instituțiilor române implicate în dezvoltarea relațiilor cu Ucraina ca interesele României în această regiune să nu fie grav afectate pe fondul intensificării conflictului ruso-ucrainean.

Prin preluarea politicii de nealiniere și neutralitate de la fosta Iugoslavie, Serbia, ca actor al regiunii Dunării de Jos, dorește să promoveze interesele sale naționale așa cum sunt ele definite la Belgrad⁴². Această politică i-a permis o poziție de refuz în a se alătura sancțiunilor occidentale împotriva Rusiei, cât și critică la adresa Moscovei în privința agresiunii împotriva Ucrainei. Această poziție, de pion geopolitic nealiniat, aduce țara, în opinia președintelui Aleksandar Vucic, sub o presiune „uriașă, teribilă”. Uniunea Europeană a cerut în mod constant, fără succes, alinierea Belgradului la politica externă și de securitate comună a UE. „*Uneori, Serbia este amenințată că va trebui să plătească un preț politic pentru nealinierea la politica UE (chiar dacă Serbia dorește aderarea la bloc) și pentru că s-a opus dorinței Bosniei și Herțegovinei de a adera la NATO. O astfel de presiune este o povară, dar poate fi susținută datorită poziției geografice centrale a Serbiei în peninsula Balcanică, de-a lungul râurilor Dunăre și Sava și a dimensiunii relativ mari a Serbiei (6,7 milioane de locuitori)*”⁴³. Cu cea mai mare economie din Balcanii de Vest, Serbia a devenit un punct de atracție atât pentru China, cât și pentru Federația Rusă. Beijingul vede Serbia ca un nod strategic european de transport, iar intenția Chinei este de a extinde relațiile dincolo de aspectele economice, deoarece Serbia a semnat, de asemenea, un pachet de 3 miliarde de dolari pentru

⁴¹ Stephen McGrath, *op. cit.*, în *loc. cit.*

⁴² Klaus Wölfer, *Serbia sees itself as heir to Yugoslavia's nonaligned tradition*, January 13, 2023, online <https://www.gisreportsonline.com/r/yugoslavia-serbia-nonalignment/> / accesat la 16 august 2023.

⁴³ *Ibidem*.

sprijin economic și achiziții militare, care a stimulat influența chineză în țară⁴⁴.

Concluzii

În ultimele două secole, evoluțiile geopolitice și geostrategice în regiunea Dunării de Jos au stat când sub semnul cooperării, când sub cel al rivalităților de mare putere, criză și războaie. Lupta pentru hegemonie și control a Gurilor Dunării în acest răstimp a făcut ca politicile de dezvoltare, cooperare și, nu în ultimul rând, cele de securitate să nu fie definite prin excelență de statele riverane, ci în marja intereselor pe care marile puteri le-au avut în zonă. Peisajul geopolitic și geostrategic a fost de fiecare dată definit de acea mare putere care controla regiunea extinsă a Mării Negre și implicit strâmtorile Bosfor și Dardanele.

Tot de interesele unui hegemon sau ale altuia a depins și statutul frontierelor pe Dunăre, în general, și al celor de la Gurile Dunării, în special. După cel de-al Doilea Război Mondial, în contextul existenței a două blocuri politico-militare cu valoare strategică globală, acest spațiu n-a avut un rol militar bine definit în strategia niciuneia dintre superputeri.

Evoluțiile actuale din Ucraina par să fi schimbat complet această perspectivă, iar regiunii Dunării de Jos i-a crescut din nou importanța, deoarece va fi o rampă de lansare către Strâmtorile Bosfor și Dardanele și către Marea Mediterană și, prin urmare, este sensibilă la evoluțiile geopolitice actuale și viitoare.

STRATEGIC PLAYERS AND GEOPOLITICAL PAWNS IN THE LOWER DANUBE REGION. HISTORY AND CONTEMPORANEITY

-abstract-

Key Words: Lower Danube, great power interests, Russian aggression, geopolitics, geostrategic players, geopolitical pawns.

The Lower Danube, part of an European river par excellence, was and continues to be the most important gate of navigation on the continent. Along the years, the great contemporary powers - the Nazi Reich and the Soviet Union - disputed control over the Lower Danube. During the Cold

⁴⁴ Valbona Zeneli, *Chinese Influence in the Western Balkans and Its Impact on the Region's European Union Integration Process*, în „perConcordiam”, Journal of European Security and Defense Issues, Nov 17, 2022, online <https://perconcordiam.com/china-in-the-balkans/> accesat la 16 august 2023.

War, the Soviet Union was the main player in this region. The geopolitical changes of the two decades that passed after the end of the Cold War and the Russian aggression against Ukraine demand a new international solution to the „issue of the Lower Danube“.